

TÜSİAD KÜRESEL SİYASET FORUMU MAKALE DİZİSİ NO-4

KASIM 2022

Küresel Sistem Dönüşürken Batı'nın Türkiye Algısı

PROF. DR. İLHAN UZGEL

TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu akademik bağımsızlık ilkesi çerçevesinde disiplinler arası bir platform olarak küresel siyaset ve dış politika alanında bir 'makale dizisi' başlatmıştır. Dizideki makaleler yazarlarının görüşlerini temsil etmektedir.

Prof. Dr. İlhan Uzel, 1988-2017 arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde görev yaptı. Ankara ve Cambridge Üniversitelerinde yüksek lisans yaptı, Ankara Üniversitesinden doktora derecesini aldı. LSE, Georgetown gibi üniversitelerde doktora ve doktora sonrası araştırmalar yaptı, Oklahoma City Üniversitesinde dersler verdi. British Council, Jean Monnet ve Fulbright gibi burslardan faydalandı. Daha çok ABD dış politikası, Türk dış politikası, Balkanlar gibi konularla ilgilendi. Ulusal Çıkar (2004), Türkiye'nin Komşuları (derleme, 2002) ve AKP Kitabı (derleme, 2009) gibi çalışmaları vardır. Dış politika değerlendirmeleri Gazete Duvar ve 2021'den itibaren de Kısa Dalga sitelerinde ve BirGün'de yayınlanmakta, Artı TV'de program yapmaktadır. TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Akademik Danışma Kurulu üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Küresel Görünüm	05
Biden Yönetiminin Politikası	07
Batı'da Genel Olarak Türkiye Algısı	07
ABD, Biden ve Diplomatik Mesafe	09
Kongre: İki Kanadı da Kaybetmek	10
Savunma Bakanlığı (Pentagon): CENTCOM ile EUCOM Arasında	10
Dışişleri Bakanlığı (Department of State)	11
Türkiye'nin Son Dönem Açılımları	12
Ukrayna Savaşının Etkileri	13
İsveç ve Finlandiya'nın NATO Üyeliğine Veto Krizi	14
ABD Tepkisi	14
AB'den Görünüm	14
Fransa: Müttefik, Rakip, Ortak?	17
Almanya	18
Almanya'daki Türkler ve Erdoğan Yönetimi	20
Yeni Koalisyon Hükümeti ve Türkiye	21
Avrupa İzlenimleri Sonuç	22
Türkiye'nin AB İçin Sunduğu Bazı İmkanlar	23
Genel sonuçlar	24

KÜRESEL SİSTEM DÖNÜŞÜRKEN BATI'NIN TÜRKİYE ALGISI

Elinizdeki bu çalışma Mart 2022'de Washington D.C.'de belli düşünce kuruluşları, Türkiye uzmanları, bazı kamu görevlileri ve Dışişleri Bakanlığı Türkiye masasındaki diplomatlar ile, Nisan 2022'de Brüksel, Paris ve Berlin'de yine önde gelen düşünce kuruluşları, akademisyenler, Türkiye uzmanları, siyasetçiler ve Türkiye konusundan sorumlu diplomatlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgu ve izlenimleri tartışmaktadır. Bu çalışma tek tek bu ülkelerle ikili ilişkilerin nasıl olduğunu incelemekten daha çok Türkiye'ye, hükümete bakışı anlamaya, Türkiye algısının nasıl olduğunu, hangi merkez ve başkentlerde hangi konuların öne çıktığını göstermeye çalışmaktadır. Burada amaç hem genel Türkiye imajını, Türkiye'nin iç yapısının ve dış politikasının yarattığı etkileri hem de son dönemde yaşanan gelişmelere dair algılamaları daha yakından görmek, soru-cevaplarla görünenin arkasındaki anlamak, bazen cevap verirken nelerin atlandığını, nelere değinilmediğini dikkate alarak Batı'daki Türkiye algısını deşifre etmektir. Günümüzde bilgi yaygın ve erişim görece kolay olduğu için Türkiye'ye dair tutum ve yaklaşımları bazı açık kaynaklardan takip etmek mümkündür. Görüşmelerde elde edilen bilgiler de genel olarak medya, düşünce kuruluşu ve resmî açıklamalarda görülen yaklaşımların çoğunu teyit eder niteliktedir. Ama bunun ötesinde satır aralarında, bazen de diyalogların akışı içinde bazı farklı yaklaşımlar dışa vurulmakta, bilinen hususlar daha vurgulu bir şekilde resmi ağızlardan dile getirilmektedir. Bir sonraki bölümde önce küresel sistemin gidişi, ana dinamikleri ve her bir merkezin Türkiye'ye yaklaşımının genel bağlamı kurulacak, daha sonra söz konusu izlenimler bunun içine yerleştirilecektir.

Küresel Görünüm

Küresel sistem bir süredir son derece dinamik bir görünüm arz etmekte, bir belirsizliğe doğru gitmekte, beklenmedik gelişmeler yaşanmaktadır. Obama döneminin sonunda görülmeye başlanan ve Trump döneminde iyice belirginleşen küreselleşmeden çekilme, içe kapanma, bölgeselcilik ve korumacılık eğilimleri ile 2010'lardan itibaren buna eşlik eden yükselen sağ popülizm, 2019 sonunda bütün dünyayı saran ama Türkiye'de görülmeyen kitle gösterileri, ardından Covid-19 pandemisi, onun getirdiği başta enflasyon olmak üzere ekonomik sorunlar küresel siyasete yeterince gerilim yüklemiştir. Bunun üzerine bir de Ukrayna işgalinin gelmesi küresel dengeleri iyice bozmuş, yeni denge arayışlarını güçlendirmiştir.

Şu anda küresel sistemde iki birbirine zıt gelişme yaşanmaktadır:

1) Bunlardan ilki küreselleşmeden çekilmeyle birlikte jeopolitik, büyük güçler arasındaki çekişme ve mücadelenin öne çıkmaya başlamasıdır. Bundan sonra geçmişte sık gördüğümüz Batı'nın doğrudan askeri müdahalelerini değil, büyük güçler arasındaki dolaylı çatışmalara tanık olacağız. Bölgesel çatışmalar Ukrayna krizinde olduğu gibi, küresel çekişmelerin yansıması olarak yaşanacaktır.

Ukrayna Savaşı küresel dinamiklerde değişim yaratmış, Almanya merkezli AB'nin "stratejik özerklik" adı altında ABD'den kopmaya çalışması, Rusya ile enerji, yatırım, ticaret alanında ilişkilerini derinleştirilmesi politikası kesintiye uğramış, askeri ve güvenlik açısından ABD'ye daha çok bağlanmış, NATO güçlenmiş ve enerji konusunda Rusya'nın yerini LNG satışıyla ABD almaya başlamıştır. ABD, AB'yi kendisine stratejik olarak bağlama, Rusya'yı zayıflatma ve

Çin'i yalnız bırakarak çevreleme politikasını uygulamaktadır. Şu an itibariyle bu politika başarılı bir şekilde işlemektedir.

2) Dünya sisteminde bir yandan jeopolitik çekişme yaşanırken ve derinleşirken öte yandan küresel olarak 2010'lardaki eğilimin tersine sol siyasette yükseliş, sosyal devlet anlayışına geçiş sancıları, toplumsal cinsiyet ve kadın temsiline yükselmesi eğilimidir.

Merkez sol siyasete kayış eğilimi ilk etkisini Amerika kıtasında göstermiştir. Kanada, ABD, Meksika (2018), Arjantin (2019), Bolivya (2020) Şili (2021), Peru (2021), Honduras (2021), Kolombiya (2020) olmak üzere yalnızca Latin Amerika'da 15 ülkede sol yönetimler işbaşına gelmiştir. Brezilya'da sağ popülist Bolsonaro iktidarı da Lula da Silva karşısında seçimleri kaybetmiştir.

Yine İskandinavya bölgesindeki beş ülkede merkez sol yönetimler vardır. Buna kritik Almanya da eşlik etmiştir. Ayrıca, Avustralya ve Yeni Zelanda'da merkez sol iktidarlar iş başındadır.

2010'larda sağ popülizm ve otoriterliğe alan açan küresel dalga yerini daha çok merkez sol siyasal hareketlere bırakmaya başlamış, demokratikleşme, kimlik siyaseti, toplumsal cinsiyet önem kazanmıştır. Bu linear, düz giden, dünyadaki her ülkeyi aynı ve eşit derecede etkileyen bir eğilim değildir. Bununla birlikte dünyadaki belirsizliğin doğrudan bir yansıması olarak Macaristan'da Viktor Orban, Sırbistan'da Alexandar Vuçič seçimleri kazanmış, yine Ağustos ve Eylül 2022'de İsviçre'de sağ koalisyon iktidara gelirken, İtalya'da ilk kez bir kadın ve ilk kez Mussolini'ye sempati duyan bir siyasetçi başbakan olmuştur. ABD'de ise Trump yeniden seçim hazırlıkları yapmakta, Biden yönetimi ise halkın beklentilerini karşılayamamaktadır. Dolayısıyla, küresel siyasetin yönü belirsizdir. Bu belirsizlik Batı'nın Türkiye'ye yaklaşımında da görülmektedir ve Türkiye siyasetine de yansımıştır.

Buna eşlik eden bir diğer gelişme ise bazı uluslararası kuruluşlar ile başta ABD olmak üzere çok sayıda Batı ülkesinin sosyal devlet uygulamaları konusunda adım atmaya başlamasıdır. Bunun bazı sonuçları Covid-19 pandemisi sırasında çeşitli yardım ve destek programlarında görülmüştür. IMF gibi neoliberal politikaları savunucu bir kuruluş Kristalina Georgieva'nın başkanlığında Toplumsal Koruma (Social Protection) adı altında Esnek Kredi Hattı ve İhtiyati Likidite Hattı'nı kurarak düşük gelir grubundaki ülkelere yardımı kolaylaştırmıştır. Yine ABD Hazine Bakanı Janet Yellen de şirketlere küresel kapsamda vergi uygulaması önerisini ortaya atmıştır. ABD ise Biden yönetiminde artan şekilde aile, çocuk yardım, sağlık desteği gibi programlarla doğrudan nakit yardımlarını devreye sokmuştur. Yeterliliği konusunda eleştiriler olsa da Dünya Ekonomik Forumu Başkanı Klaus Schwab gibi bir ismin de sosyal devlet, çevre gibi konulara değinerek yeni bir toplumsal sözleşmeden söz etmiş olması dikkat çekicidir.

Siyasette kadın lider ve temsilci sayısı artmaktadır. ABD'de ilk kez bir kadın başkan yardımcısı ve Hazine Bakanı olmuş, Biden kabinesinde ve üst düzey görevlerde kadın oranı yüzde 45'e çıkmıştır. Dünyada kadın lider sayısı 20'yi geçmiştir. Kanada ve Meksika parlamentolarında kadın temsilci oranı yüzde 50'yi bulmuştur. Uluslararası örgütlerde de kadın temsili ve yönetici oranında önemli artış olmuştur. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres bu konuda inisiyatif almış ve kritik birçok pozisyona kadın atamıştır. Ayrıca, IMF, Avrupa Merkez Bankası, AB Komisyonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi çok kritik kurumların başında bugün kadınlar bulunmaktadır. Türkiye ise bu dönemde kendi girişimiyle hayata geçirdiği İstanbul Sözleşmesinden çekilmiştir. Burada da süreç tek yönlü değildir. ABD'deki bütün pozitif gelişmeye karşı örneğin sağ-muhafazakar kanat kürtaj hakkını yasaklamaya çalışmaktadır.

Biden Yönetiminin Politikası

İçeride kadın temsili ve kimlik, çevre gibi konuları öne çıkarsa da Biden yönetiminin dış politikasında geçmişten gelen süreklilik öğeleri ve bazı temel noktalar devam etmektedir.

Bunlardan en belirgin olanı ABD için Çin'in başlıca meydan okuyucu (*challenger*) olmayı sürdürmesidir. ABD bu aşamada Çin'i "stratejik rakip" olarak tanımlamaktadır. Stratejisini Çin'i askeri olarak çevreleme, QUAD (ABD, Hindistan, Japonya, Avustralya) gibi askeri/stratejik oluşumlar, ABD deniz kuvvetlerinin ağırlığı Pasifik'e vermesi (donanmayı yüzde 40 Atlantik ve yüzde 60 Pasifik'te tutma şeklinde), bölgede askeri varlığını artırma gibi önlemler üzerine kurmaktadır. Ayrıca, Çin'in, en azından ABD müttefiklerindeki, ekonomik ağırlığını çeşitli yollarla engellemeye çalışmaktadır. ABD Ekim 2022'de Çin'e çip ve çip yapımında kullanılan girdilerin ihracının yasaklanması ve hatta Çin'de çalışan kendi vatandaşlarını geri çağırma da dahil olmak üzere kapsamlı bir "çip savaşı" başlatmıştır.

ABD, Rusya'yı ise bir bölgesel güç olarak görmüştür ve politikasını buna dayanarak belirlemiştir. Özellikle 2008 ve 2014 Gürcistan ve Ukrayna-Kırım işgalleri sonrası Rusya'yı bölgesel bir tehdit olarak görmüş, Avrupa'daki güvenlik yapısını buna uygun olarak inşa etmeye başlamıştır.

İkinci olarak ABD dünyayı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi özgür/demokratik ülkeler ve otoriter rejimler olarak ikiye bölmeye çalışmaktadır. ABD, Çin ile çekişmesini aralarında ideolojik fark bulunmayan iki büyük güç arasında bir çekişme yerine, yaşanan mücadelenin Çin, Rusya, İran, K. Kore gibi ülkelere oluşan otoriter ülkelerle, demokratik Batı sistemi arasında bir gerilim olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Buradan hem uluslararası hem de iç meşruiyet üretme amacı güdülmektedir. ABD'nin son dönemde Biden yönetimi aracılığıyla dış politikasında demokrasi vurgusunu öne çıkarmasının altında yatan temel gerekçe budur. Demokrasi tek başına ABD ya da herhangi bir ülkenin dış politikasının belirleyicisi olmamıştır. Demokrasiye önem veren yönetimler de en son noktada Reelpolitik'e uygun davranmak zorunda kalmaktadırlar. Bunun örneği çoktur. Demokrasi konusu Biden yönetiminin dış politikasındaki merkezi ve belirleyici bir yere sahip olmasa da ilişkilerindeki parametrelerden biri olacaktır.

Batı'da Genel Olarak Türkiye Algısı

Batı dünyasında Türkiye'ye yönelik olarak hükümet seviyesindeki algının çok iyi olmadığı bilinmektedir. Ama hemen belirtmek gerekir ki, bu algı giderek Türkiye'nin tümünü kaplamaya, Türkiye'ye toptan zarar vermeye başlamıştır.

Türkiye'ye yönelik algının ilk ayağını kamuoyu algısı oluşturmaktadır. Kamuoyu dış politikanın en önemli belirleyeni olmasa da hükümetlerin izledikleri politikanın sınırlarını oluşturabilmektedir. Eğer bir hükümet Türkiye'ye karşı olumsuz bir politika izleyecekse olumsuz kamuoyu algısı o hükümetin elini kolaylaştıran bir etkiye sahip olacaktır. Ya da bunun tersi olarak Batı'da bir hükümet eğer Türkiye'ye karşı olumlu, Türkiye'nin çıkarına bir politika izleyecekse hareket alanını daraltıcı bir etki yaratmaktadır.

Türkiye hakkında uzun süredir devam eden olumsuz algı, Batı'da özellikle kamuoyunu oluşturan gazeteci, entelektüel, uzman, düşünce kuruluşları gibi kritik kesimlerin kaybedilmesine yol açmış görünmektedir. Gerek daha önceki çalışma ve gözlemler gerekse kritik başkentlerde yapılan görüşmeler bu konuda artık çok derinleşmiş, yerleşmiş bir yargının oluştuğunu göstermektedir.

Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Gerek ABD gerekse Avrupa için geçerli olan durum, kamuoylarının hem liberal, merkez sol hem de muhafazakâr, merkez sağ kesimlerinin Türkiye karşıtlığında birleşmiş olması gibi inanılması güç bir durumla karşı karşıya olmamızdır. İletişim imkanlarının çok gelişmiş olduğu, her gelişmenin internet, tv ve sosyal medya aracılığıyla anında yayıldığı günümüzde, Batı sistemi içindeki bir ülkenin imajının bu kadar kötü olması stratejik bir kayıptır.

Türkiye'nin hem akademik literatürde hem de Batı kamuoyu algılamasında dünyadaki otoriter rejimlerin arasında neredeyse atlanmadan sayılması Türkiye açısından bir geriye gidiştir.

Tahmin edilebileceği gibi medya ve sosyal medya, hükümetlerden bağımsız bir şekilde, ilişkilerin belli bir düzeyde tutulması, asgari bağların korunması gibi kaygılardan bağımsız olduğu için, Türkiye'ye yönelik eleştirilerinde çok sert ve yer yer acımasız ve abartılı olabilmektedir. Çok uzun yıllardır yurt dışında Türkiye aleyhine çalışan lobiler zaten bulunmaktadır. Bunlara yenileri eklenmiştir. Türkiye'ye yönelik bu sınırsız sözlü saldırı, çoğunlukla insan hakları ihlalleri üzerine yoğunlaşmakta ama bazen Türkiye'nin çıkarları için gerekli dış politika eylemlerini de içermektedir. Örneğin, Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesinde, kendi deniz yetki alanlarında enerji kaynakları sondajı yapma hakkı vardır ve Batılı ülkeler buna tepki gösterdiği için bundan vazgeçmesi gerekmektedir. Özellikle son on yılda bu sarmal birbirini besler hale gelmiştir. Türkiye algısı bozuldukça medya dili sertleşmiş, medya dili sertleştikçe kamuoyu algısı bozulmuştur. Türkiye hakkında olumsuz haber, yorumlar klişe haline gelmiştir.

Kamuoyu algısını ve medya dilini olumsuz etkileyen, her bir ülke için geçerli tekil gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin, ABD'de Washington Büyükelçiliği önünde yapılan gösteriye karşı, Cumhurbaşkanlığı korumalarının verdiği tepki ve çıkan arbede, ABD medyasında geniş yer bulmuştur. ABD sistemi, çelişkili insan hakları sicili, siyahlara yönelik çifte standartlar vs gibi birçok sorundan muzdarip olsa ve bunlar eleştiriye hak etse de, gösteri hakkı halen kutsal kabul edilmekte ve Beyaz Saray önünde bile rahatça protesto gösterisi yapılabilmektedir. Türkiye'nin yoğun siyasal-ekonomik gündemi içinde çabuk unutulmuş olsa da bu olay Amerikan kamuoyunda şok etkisi yaratmış, bunu düzeltmek, bozulan imajı tamir etmek için herhangi bir girişimde de bulunulmamıştır. Bunun, Washington'da halen unutulmamış olduğunu, daha sonra değinilecek olan karar verme sürecinde, özellikle Kongre'de partiler-üstü (*bi-partisan*) olumsuz imajı beslediğini söylemeye gerek yoktur. Türkiye dahil hiçbir ülke, kendi topraklarında başka ülke liderinin korumalarının, bazıları kendi vatandaşı olan göstericilere, o ülkenin egemenliğini yok sayarcasına müdahale etmesine tepkisiz kalmaz.

Avrupa'daki kamuoyu ise Türkiye'yi ve Türkiye'ye dair gelişmeleri daha yakından takip etmekte, daha fazla bilgi sahibi olmaktadır. Buradaki durum da son derece negatiftir.

Maalesef Türkiye'nin imajı hem sağ hem de sol dünya görüşüne sahip kesimler arasında olumsuzdur. Oysa, siyasetin ve dış politikanın doğası, burada bir kırılmayı gerektirirdi. Normalde, Türkiye'de merkez sağ, muhafazakâr bir hükümet olduğunda Batı ülkeleri kamuoylarında muhafazakâr, sağ görüşlü medyanın, entelektüellerin o hükümete daha yakın tavır alması, onu kollaması, daha toleranslı olması beklenirdi. Bunun tersi de geçerli olurdu. Ama her kesim kendi gerekçesine sahip olarak, Türkiye'ye karşı olumsuz bir fikir geliştirmiş, dahası bu algı zaman içinde iyice yerleşmiştir. Öyle ki, Türkiye'de 20 yıldır muhafazakâr bir hükümet varken, ABD'deki bazı muhafazakâr çevreler 2015'ten sonra Türkiye'nin NATO'dan çıkartılması gerektiğini bile tartışmışlardır.

Batı medyası seçici bir şekilde Türkiye ile ilgili olumsuz olanı öne çıkarmakta, onu vurgulamakta, manşete çekmektedir ve bu uzun bir süredir böyledir. Bunun değişmesi için ciddi bir çaba gerekmektedir. Yıllardır yerleşmiş ve Avrupa'da yaygın olan İslam karşıtlığı (İslamofobi) yabancı düşmanlığı, ötekileştirme, kendinden olmayana küçük görme (Oryantalizm) zaten önemli önyargılar yaratmıştı. Bu konuda yeterince etkili bir çaba gösterilmediği anlaşılmaktadır.

Bu konuda ülkemiz için acı olan durum, hükümetlerin politikasının, önemli bir gelişme, kriz vs. olduğunda bazen bir günde değişebilmesi ama kamuoyunda yerleşik imajların daha kalıcı olmasıdır. Türkiye'nin Batılı başkentlerle bir süredir ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulunduğu bilinmektedir.

Siyasal düzlemdeki olumsuz imaj Türkiye'yi ikili ilişkilerde zayıf duruma sokmaktadır. Demokratik olmayan ülkeler, demokratik ülkelerle ilişkilerinde daha zayıf bir noktadan pazarlık etmek zorunda kalmaktadır. Güçlü lider imajı daha çok iç politikaya dönük bir algıdır. Demokratik bir ülkenin imajı dünyada düzelmekte, diplomasi masasına gücünü demokrasiden alan bir lider olarak oturmak eli yükseltmektedir. Demokrasiyle yönetilen ülkelerin liderleri pazarlık yaparken bunu kendi seçmenine, temsil ettiği ülke halkına kabul ettirebilme kozunu oynayabilmektedir.

ABD, Biden ve Diplomatik Mesafe

Bu ülkede karar verme süreci karmaşık ve çok katmanlıdır. Ayrıca işin içinde çok fazla kurum vardır. Kamuoyu boyutu Türkiye açısından daha az önemlidir. Türkiye ABD'ye uzak bir ülkedir ve Amerikan kamuoyunun daha öncelikli ülke, konu ve meseleleri vardır. Fakat gerek entellektüel çevreler, eğitilmiş kesimler gerekse geniş karar verme sistemi göz önüne alındığında tablo çok olumsuzdur.

Öncelikle, ABD tarihinde ilk kez, başkan olmadan önce Türkiye'yi bilen, daha önce Türkiye'ye gelmiş, Cumhurbaşkanıyla görüşmüş bir başkan iktidara gelmiştir. Başkan Biden'ın çevresi de geçmişte Obama yönetimi ekibinden, Türkiye'yi yakından tanıyan isimlerdir. Dolayısıyla, Türkiye konusunda bilgi sahibi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı tanıyan, onun hakkında fikir sahibi ve Türkiye'yi bilen bir yönetim mekanizması vardır.

Düşünce kuruluşları açısından bakıldığında ABD sisteminde Cumhuriyetçi Parti'ye yakın, muhafazakâr ve liberal Demokrat Parti çizgisine yakın olanlar arasında bir ayırmadan söz etmek gerekir. Bunun yanında etnik ve belli ülkelere yakın düşünce kuruluşları da bulunur.

Son on yıldır neredeyse bütün düşünce kuruluşları Türkiye hakkında eleştirel yayınlar yapmaktadır. Bu eleştiriler Türkiye'de demokratik geri gidiş, sınır ötesi askeri operasyonlar, Rusya ile yakınlaşma ve S-400 alımı, bir NATO üyesi gibi davranmama, ABD karşıtlığını canlı tutma, radikal cihatçılarla işbirliği yapma, Doğu Akdeniz'de çatışmacı bir politika izleme, İran'a uygulanan yaptırımları ihlal etme gibi konular üzerine odaklanmaktadır. Bunlar arasındaki söylemde "Türkiye'yi kim kaybetti?" ve "Turkey frenemy" (Dost/Düşman Türkiye) gibi başlık ve ifadeler rastlanmaktadır. ABD'deki düşünce kuruluşlarının yayınları bütün dünyada takip edilmekte, küresel olarak Türkiye'nin imajını olumsuz etkilemektedir. ABD'de düşünce kuruluşları ayrıca karar verme sürecinde katkı sağlamaktadır. Türkiye'den farklı olarak bürokraside üst düzeydekiler yeni bir yönetim geldiğinde yer değiştirirler ve rakip partiye yakın isimlerin önemli bir kısmı, bir sonraki seçime dek düşünce kuruluşlarında görev alırlar. Bu bir "döner kapı" sistemidir. O yüzden Türkiye uzmanları genellikle içeriden bilgiye sahip ve içeriye etkileme kapasitesi olan insanlardır. Örneğin, Türkiye ile ilgili uzmanlar zaman zaman karar verme sürecine toplantılara katılarak destek verirler. O yüzden bu isimler, resmi görevleri olmasa bile, genelde partiler-üstü ele alınan Türkiye konusunda katkı vermeye devam ederler. Gerek daha önce yayınlanan raporların incelemesi, gerekse proje kapsamında yapılan görüşmelerde tablo bazen düşünce kuruluşlarından çıkan raporlardan daha negatiftir. Öyle ki, o raporlarda Türkiye aleyhine yazan isimlerin bir kısmı geçmişte Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerine açıktan destek olmuş isimlerdir.

ABD'de dış politikanın belirlenmesi sürecinde resmi olarak Beyaz Saray dışında üç kurum öne çıkmaktadır. Bunlar Kongre, Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'dır. Bunlardan Türkiye karşıtlığının en güçlü olduğu kurum Kongre'dir.

Kongre: İki Kanadı da Kaybetmek

Kongre'nin iki kanadı olan Senato ve Temsilciler Meclisi'nin her ikisinde de dış politikada onay mekanizmaları olan Dış İlişkiler Komiteleri bulunur. Maalesef hem Temsilciler Meclisi ve Senato hem de Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasında Türkiye'nin imajı son derece olumsuzdur. Bu durum Türkiye açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Bob Menendez Türkiye karşıtıdır. Türkiye'nin F-35 projesinden çıkarıldığı bilinmektedir. Ne var ki, F-16 gibi Türkiye'nin geçmişte üretim sürecine katıldığı daha eski bir uçak sistemini almakta bile sorun yaşanmaktadır. Aşağıda detaylı ele alınacak olan Ukrayna krizi durumu yumuşatsa ve Yönetim uçak alım talebini Kongre'ye iletse de F-16 alırken bile zorlanıyor olmak durumun ciddiyetine işaret etmektedir.

Kongre'de Demokratlar Türkiye'nin *demokratik gerileyişi* nedeniyle, muhafazakârlar ise *laiklikte* gerileme, *İsrail* ile ilişkilerin bozulması gibi nedenlerle Türkiye karşıtlığına kaymışlardır. Bu iki kanadın birden kaybedilmesi önemli bir sorundur. Bunun yanında S-400 füze sisteminin alınması gibi hususlar ortak rahatsızlık yaratmıştır. 2010'lardan itibaren Türkiye yalnızca Yahudi lobisinin desteğini kaybetmekle kalmamış, Doğu Akdeniz'de Yunanistan İsrail yakınlaşmasının bir yansıması olarak, Yahudi lobisi ile Rum lobisinin ilişkileri güçlenmiştir. Bunu artık geri sarmanın imkânı yoktur. Yapılabilecek tek şey, Türkiye'nin atacağı adımlarla kendi imajını düzeltmesidir.

Kongre'de "Turkey Caucus" adında Türkiye'ye yakın bir grup ve bunun 101 üyesi vardır. Bunun 60 kadarı Cumhuriyetçi Parti'dendir. Fakat ilişkilerin bozulmasıyla bu oluşum kâğıt üzerinde kalmıştır. Oysa bunun çok önemli bir imkân olduğu ortadadır. Şu anki koşullarda Türkiye tarafından bu yönde yeterli bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Savunma Bakanlığı (Pentagon): CENTCOM ile EUCOM Arasında

ABD Savunma Bakanlığı'nda da Türkiye imajı olumsuzdur. Sonuçta bu olumsuz havanın tüm sorumluluğu Türkiye'ye yüklenemez. ABD'nin bölge politikası, özellikle Suriye'nin kuzeyinde PYD'ye verdiği destek Türkiye açısından yaşamsal bir tehdit olarak görülmüş, Türkiye'nin bu yöndeki şikayetleri göz ardı edilmiştir.

Bu noktada Pentagon içinde de komutanlıklar arasında bir ayrım olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye ABD'nin savunma planlamasında Avrupa Komutanlığı (EUCOM) altında ele alınmaktadır. Ne var ki, son 30 yıldır coğrafi konumu itibarıyla Türkiye daha çok Ortadoğu Komutanlığı (CENTCOM) ile muhatap olmak zorunda kalmıştır. Genel olarak EUCOM Türkiye'yi daha çok kollayan bir tutum içindeyken, CENTCOM artık yerleşik bir biçimde Türkiye karşıtı bir komutanlık haline gelmiştir. 1 Mart tezkeresinin etkisi, 2014-15'te IŞİD/DEAŞ'a karşı yürütülen operasyonlarda İncirlik üssünün kullanımına izin verilmemesi, özellikle Barış Pınarı harekâtı CENTCOM'un Türkiye karşıtı tavrını pekiştirmiştir. Şu anda da Savunma Bakanı Lloyd Austin eski CENTCOM komutanıdır. ABD gerek Afganistan'dan çekilme sürecinde gerekse bir yıl arayla düzenlediği Türkiye sınırındaki IŞİD liderlerine yönelik operasyonlarda çok daha yakın olan İncirlik üssü yerine Kuzey Irak'taki üslerini kullanmıştır.

Savunma Bakanlığı ve onun içindeki bir komutanlık sonuçta karar verme mekanizmasında uygulayıcıdır ve nihai karar Başkan tarafından alınmaktadır. Yine de Savunma Bakanlığı gibi kritik bir kurumun Türkiye karşıtı bir çizgiye gelmesi, Türkiye'nin birçok politikasında haklı olup olmamasından bağımsız olarak, ilişkilerde olumsuz bir etken olmuştur. Çünkü ABD Türkiye'yi temelde bölgesel konularda/sorunlarda güvenlik alanında işbirliği yaptığı bir ülke olarak görmek istemektedir. Yoksa, Türkiye'nin ABD dış ticaret ve yatırımındaki yeri çok küçüktür. Askeri/güvenlik/stratejik ilişkilerde

sorun yaşaması ABD açısından asıl sorun olarak görülmektedir. Örneğin, bu süreçte İncirlik üssünün Türkiye tarafından konu edilmesi, ABD'yi yeni arayışlara itmştir. Bu arada belirtmek gerekirse, Ukrayna krizi dikkati tekrar ABD'nin Avrupa Komutanlığı'na çevirmişse de şimdilik bunun ilişkilere olumlu etkisinin olduğuna dair bir işarete rastlanmamıştır.

Dışişleri Bakanlığı (Department of State)

Dışişleri Bakanlığı görevi icabı Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek, işler hale getirmekle yükümlüdür. Doğal olarak dikkatli bir dile sahip olan diplomatların bile Türkiye hakkında tek bir olumlu, hatta nötr bir görüş belirtmedikleri görülmüştür. Bu noktada, Türkiye'nin son dönemde takındığı daha yumuşak tutum, Biden yönetimi ile ilişkileri düzeltme çabaları, İsrail, Mısır, BAE ve Suudi Arabistan gibi ABD müttefikleri ile bozulan ilişkileri toparlama girişimlerinin "charm offense" (bir tür vitrine oynama) olarak algılandığı görülmüştür. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki iddialarından vazgeçmesi, bir dönem Yunanistan ile istikşafı (exploratory) görüşmelere başlaması, İsrail ile tekrar yaklaşması gibi ABD'nin bölge politikası açısından son derece olumlu sayılabilecek gelişmelerin bile yeterince karşılık bulmadığı tespit edilmiştir. Bu bekle-gör yaklaşımının ötesinde bir tutumdur. Devam edeceğine dair bir güvensizlik hakimdir.

Türkiye ile ilişkilerde geçmişte Trump ile Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan arasındaki liderler diplomasisinin yerini Biden yönetiminin kurumsal ilişkilerinin aldığı biliniyor. Şu anda Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan ile onun muadili sayılabilecek Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı İbrahim Kalın arasında bir iletişim hattının açık olduğu görülüyor. İbrahim Kalın ABD sistemini bilen bir danışman ve ABD'de Türkiye politikasını yapanların tanıdığı bir isim. Onun uzun süredir ilişkileri belli bir seviyede tutmak için çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Ama Türkiye'nin dış politikasında ABD açısından ortaya çıkan sorunlar çok boyutludur ve bunların tekil bir çabayla örtülmesi mümkün olmamıştır.

ABD'de geleneksel olarak Türkiye'ye yakın, sorun çıktığında Türkiye'den yana ağırlığını koyan kesimler hep olmuştur. Ne var ki, bir süredir ilişkilerin gelişimi yüzünden ABD içinde Türkiye'ye yakın grupların sayısı ve etkisi azalmaya başlamıştır. Bu gruplar Türkiye'yi savunmakta, eylemlerini meşrulaştırmakta zorlanmaya başlamışlar. Geçmişte kritik pozisyonda olan isimler ya yabancılaştırılmış ya da yaşanan sorunlar karşısında ellerinden bir şey gelmeyecek konuma itilmişler. Örneğin, yazı ve sosyal medya paylaşımlarında görece Türkiye lehine yazılar yazan ve durumu yumuşatmaya çalışan bir uzmanın, ikili görüşmede bu çizgisinden uzak bir yaklaşım sergilemesi, daha eleştirel olması dikkat çekicidir.

Trump döneminde ABD siyasetinde ciddi bir kutuplaşma olduğu, Biden yönetiminin bunu tam olarak aşamadığı bilinmektedir. İlginç bir şekilde Türkiye söz konusu olduğunda partiler üstü bir uzlaşma kolayca gerçekleşmektedir.

Kısacası Washington'da Türkiye'yi kendiliğinden savunacak güçlü bir kesim, lobi, grup, önemli isimler çok azalmış gözükmektedir. Sınırlı sayıdaki isim ise Türkiye lehine pozisyon üretmekte ya da Türkiye'nin eylemlerini savunmakta zorlanmaktadır.

Daha çok siyasi bir atama olan yeni Büyükelçi Murat Mercan'ın elinden geldiğince hem Türkiye'yi çeşitli düzlemlerde temsil eden sivil toplum kuruluşlarıyla temas kurmaya başlaması, hem de ilişkileri düzeltmek için pragmatik bir tarzda girişimlerde bulunmaktadır.

Türkiye hakkında olumsuz algının zamana yayılarak hem iç hem de dış politikadaki eylemler sonucu olduğu ama en önemli kırılma noktasının S-400'lerin alımıyla yaşandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin S-400'leri ülke dışına göndermeden çözüm bulma önerilerinin kabul görmediği, örneğin "fişinin çekilmesi" yani asla aktive edilmemesi gibi bir önerinin de ABD tarafından kabul edilmediğini belirtmek gerek.

Türkiye'nin Son Dönem Açılımları

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki iddialarından uygulamada vazgeçmesi, petrol/doğal gaz sondajlarına son vermesi, deniz kuvvetlerini geri çekmesi, İsrail ile ilişkilerini düzeltmeye çalışması tahmin edilebileceği gibi olumlu gelişmeler olarak görülmüştür.

ABD Başkanı'nın 24 Nisan'dan bir gün önce arayıp "Ermeni Soykırımı" ifadesini kullanacağını söylemesi ve buna dikkate değer bir tepkinin verilmemesi, ABD'yi rahatlatan bir gelişmedir. Fakat burada da bütün mülakatlar boyunca tekrar eden bir cümle devreye giriyor.

1) Bu çabalar kalıcı olacak mı?

Bu noktada ABD sisteminde derin bir güven krizi olduğu dikkat çekiyor. Türkiye'ye dair karar verme mekanizmasının bir dönem içinde bulunmuş, bir şekilde ona bir ucundan değmiş her uzmanın bu olumlu gelişmeleri teyit ettikten hemen sonra bu türden kaygılarını dile getirilmesi, Türkiye'ye yönelik çok yaygın ve çok derin bir güven sorununun bulunduğunu gösteriyor. Bunun da temelinde Türk dış politikasında yaşanan iniş çıkışların olduğunu tahmin etmek zor değil.

Türkiye'yi yakından takip eden birçok görüşmeci Türkiye'yi bu arayışa iten asıl nedenin ekonomik koşullardaki bozulma olduğunu, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin İsrail üzerinden Washington'a ulaşmaya çalıştığını gayet net ifade ettiler. Dolayısıyla, ABD tarafında bu yumuşamanın geçici, taktik, pragmatik, seçimler öncesi dış çevreyi sorun olmaktan çıkarmaya yönelik bir hamle olduğu yolunda güçlü şüpheler vardır.

2) Öngörülebilirlik ve Tutarlılık

Türkiye ile ilgili olarak son dönemde yoğun bir öngörülebilirlik sorunu göze çarpmaktadır. Bunda da hükümetin içerdeki algılamanın aksine aslında keskin bir ideolojik tavrının olmaması önemli rol oynamaktadır. İdeolojinin belirlediği politikaların yönü önceden kestirilebilir. Örneğin, bir ABD'li kamu görevlisi Erdoğan hükümetinin seçimlerden önce ya da seçildikten sonra yine eski uzlaşmaz çizgisine dönme ihtimalinden bahsederek böyle bir gelişmeyle karşılaşmama garantisinin olmadığını belirtmiştir. Uzun süren iktidar deneyiminin fazlasıyla sorunun birikmesine yol açtığı görülmektedir. ABD'li bir kamu görevlisinin ilişkileri "toksik" olarak tanımladığını işitmek önemli bir gösterge olmuştur.

Türkiye'de iktidar Biden yönetimiyle ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Kabil havaalanının işletilmesi çabası, İsrail ile ilişkilerin düzeltilmesi, Ermeni soykırımı ilanına tepki vermeme gibi ABD için elverişli eylemlere rağmen Biden yönetiminin yakın ilişkilerden kaçınması, ancak zorunlu hallerde temas ve işbirliğine girmesi dikkat çekicidir.

Ukrayna Savaşının Etkileri

ABD'deki mülakatlar Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında başlamıştır. Henüz işgalin ikinci haftasında Türkiye'ye bakışta önemli bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir. Hatta, Türkiye'nin Ukrayna krizini savaş olarak tanımlayarak Montreux hükümlerini uygulayacağını belirtmesine rağmen, yanına diğer, yani ABD, savaş gemilerinin geçmemesi talebini eklemesinin bile resmi çevrelerde rahatsızlık yarattığı görüşülen uzmanlar tarafından söylenmiştir. Bununla birlikte, zaman içinde savaşın uzayacağı belli olunca hem NATO üyeleri arasındaki dayanışma ve işbirliği görüntüsünün artması, hem de Türkiye'nin Ukrayna'ya denizden komşu ve Rusya ile de yakın ilişkileri olması Türkiye'nin önemini ABD gözünde arttırmıştır. Bu konudaki kırılmanın 4 Nisan'daki ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland'ın Ankara ziyaretinde yaşandığı ve iki ülke arasında Stratejik Mekanizma'nın kurulduğu, Biden yönetiminin F-16 satışı için Kongre'ye mektup gönderdiği ve Washington Büyükelçisi Murat Mercan'ı 13 ay sonra Beyaz Saray'da kabul ettiği görülmüştür.

Fakat burada bile ABD yönetiminin ince bir strateji izlediği anlaşılıyor. Örneğin, ABD Başkanı Biden Ukrayna işgalinden sonraki üç ayda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı yalnızca bir kez aramıştır. Polonya'ya kadar giderken, Türkiye'yi ziyaret etmemiştir. Türkiye ile bağlar daha çok Dışişleri ve Ulusal Güvenlik Danışmanları düzeyinde seyretmiştir. Dahası ABD, Yunanistan ile ilişkileri daha da derinleştirmiş, Yunanistan Başbakanı Kyriakos Mitsotakis yalnızca Beyaz Saray'da kabul edilmekle kalmamış, kendisine Kongre'de konuşma imkânı tanınmış, ayakta alkışlanmış, Senato Dış İlişkiler Komitesinin güçlü başkanı Bob Menendez ile ikili görüşme yapmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken'in Türk mevkidaşı Mevlut Çavuşoğlu ile görüşmelerini, tıpkı Biden-Erdoğan görüşmeleri gibi, genellikle uluslararası toplantıların marjında yapmayı tercih etmesi manidardır. Yine Dışişleri Bakan Yardımcıları Wendy Sherman ve Victoria Nuland'ın Türkiye ziyaretleri de geniş kapsamlı ziyaretlerin içinde Türkiye ayağı olarak gerçekleşmiştir.

ABD'nin bu süreçte Türkiye ile işbirliğine ihtiyaç duyduğu ve NATO içinde bir dayanışma görüntüsü vermek istediği anlaşılıyor. Ama bu yaklaşımda Türkiye ile iktidarı dikkatlice ayırıyor.

Hatta, Türkiye'nin yaptırımlara katılmayan tek NATO üyesi olması, üstelik Rus oligarkları davet etmesi ABD içinde özellikle yaptırımlarla ilgili kurum olan OFAC tarafından dikkatlice izlenmektedir.

Bu arada Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri de zannedildiği gibi sempati toplamış değildir. Bunun nedeni olarak:

- 1)** Bu girişimlerin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın uluslararası profilini yükseltmek için kullanıldığı algısı bulunmaktadır.
- 2)** Zaman içinde ABD ve Batı'nın politikası netleşmeye başlamış ve Rusya'nın Ukrayna ile savaşarak zayıflatılması stratejisinin izlendiği ABD Savunma Bakanı'nın ağzından ifade edilmiştir. ABD'nin önceliğinin bir ateşkes olmadığı, savaşın uzamasını tercih ettiği, silah desteğiyle savaşın gidişatını belirlediği, Ukrayna savaşını bir tür "vekalet" (proxy) savaşı olarak gördüğü anlaşılmıştır.
- 3)** Gerek yapılan resmi açıklamalarda gerekse mülakatlarda Türkiye'nin bu türden bir arabuluculuğuna olumsuz yaklaşılmamakla birlikte, özel bir beğeni, destek de görülmemiştir.

İsveç ve Finlandiya'nın NATO Üyeliğine Veto Krizi

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali İsveç ve Finlandiya gibi tarafsızlığıyla bilinen ülkeleri NATO üyesi olmaya itmiştir. Bu küresel siyasette hem çok önemli bir kırılma hem de jeopolitik gerilimlere dair semptomatik bir gelişme olarak önemlidir. Türkiye'nin bu süreçte veto konusunu gündeme getirmesi, Türkiye ile ilgili algıyı daha da kötüleştirmiştir.

NATO ittifakı güvenlik merkezli bir örgütlenmedir. Yine bu güvenlik mantığı içinde Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu bazı hususlar olabilir. Bu kaygıları dile getirerek pazarlık yapmak diplomasinin marjı içindedir. Başka ülkeler de veto kozuna başvurmaktadır. Mesela Yunanistan'ın Kuzey Makedonya örneği vardır. Türkiye hükümetinin elindeki bir kozu bir yandan ABD, öte yandan İsveç ve Finlandiya ile bütün sorunları çözmeye yönelik olarak çok geniş tutması ve bu pazarlığı kamuoyunu dahil ederek yürütmesi, iç politikaya havale etmeye çalışmasının rahatsızlık yarattığı görülmüştür. Ukrayna işgaliyle birlikte Avrupa'da değişen güvenlik mimarisi nedeniyle bu iki ülkenin NATO üyeliği acil bir konu olarak görülmektedir. Ayrıca, tam da NATO içinde bir birlik görüntüsü verme ihtiyacı doğmuşken ve Ukrayna işgali gibi ciddi bir durum varken, Türkiye'nin ittifak dayanışması yerine tekil çıkarlar peşinde koştuğu imajı doğmuştur. Türkiye'nin bu konuyu her sorunu çözen bir anahtar olarak görmesi, var olan olumsuz yaklaşımı derinleştirmiştir.

ABD Tepkisi

Türkiye'nin Batı sistemindeki algısının bozulmasının kaçınılmaz bazı sonuçları olmuştur.

Öncelikle Türkiye güvenilir, öngörülemez bir müttefik olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yalnızca söyleme değil siyasete de yansımıştır. Bu politikanın bazı sonuçları şunlardır:

- 1) ABD, Kongre'den yasa çıkararak CAATSA adı verilen yaptırımları Nisan 2021'den itibaren uygulamaya başlamıştır. İlk kez bir NATO üyesine yaptırım uygulama kararı alınmıştır. Savunma Sanayii Müsteşarı'na yaptırım uygulanmaktadır.
- 2) Biden yönetimiyle birlikte ABD Türkiye'ye yönelik olarak bir diplomatik mesafe koymuştur.
- 3) Biden yönetimi Ermeni soykırımını ifadesini kullanmıştır.
- 4) Türkiye'ye mesafe konurken, paralel olarak ABD Yunanistan ile ilişkilerini derinleştirmeye başlamıştır.
- 5) Güney Kıbrıs'a 33 yıldır devam eden silah ambargosu sona erdirilmiştir.

AB'den Görünüm

Türkiye'nin genel olarak AB ile ilişkilerinin dinamikleri bazı benzerlikler olsa da ABD ile ilişkilerinden farklıdır. Coğrafi yakınlık, güçlü ticari ilişkiler, yüksek düzeyde ekonomik yatırım, insani bağlar, dondurulmuş olsa da Türkiye'nin AB üyelik sürecinde bulunması gibi önemli farklılıklardan söz edilebilir. Kurumsal bağlar Avrupa coğrafyası ile daha yoğundur, Türkiye AB'ye aday üye olup Gümrük Birliği içindedir. Türkiye ayrıca Avrupa Konseyi üyesidir ve AIHM yargı yetkisini kabul etmiştir. Normal koşullarda Türkiye'nin AB ile artık unutulmuş olan Kopenhag Kriterlerine uygun bir şekilde insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygılı bir ülke olarak üyelik sürecinin devam etmesi beklenirdi.

2000'li yıllarda geçerli olan bu durum özellikle Mart 2016'dan sonra nitelik değiştirmiş yeni bir ilişki biçimi üyelik sürecini gölgelemiştir.

Burada ikili bir ayrıma gitmek gerekmektedir:

1) AB ile ilişkiler

2) AB'nin Türkiye'ye yaklaşımı konusunda belirleyici olan ama tekil olarak da ilişkileri gelişmiş iki ülke olan Almanya ve Fransa ile ilişkiler.

AB, özellikle 2016'daki Brexit'ten sonra "stratejik özerklik" adı altında kendisini ABD'den stratejik olarak ayırtırmaya başlamış ve Rusya, Çin ile ilişkilerde ve Afrika'da farklı bir politika çizgisi izleme sürecine girmiştir. Trump dönemindeki "Önce ABD" politikası, tek taraflılık, ABD'nin Avrupalı müttefiklerini askeri harcamalarını arttırmaya zorlaması, adı konmamış bir ticaret savaşına girmesi gibi gelişmelere yol açmıştı. Biden bunları tamir etme ve transatlantik ilişkileri ve kurumları güçlendirme sözüyle iktidara gelmişti. Bu girişim tam olarak başarılı olmasa da Ukrayna işgali ilişkilerdeki dinamiği şimdilik derin bir şekilde değiştirmiş, Atlantik'in iki yakasını birbirine yaklaştırmıştır. AB'nin son dönemde Türkiye'ye bakışı bu uluslararası bağlam etrafında şekillenecektir.

2000'li yıllar Türkiye siyasetinin Avrupalılaşması tartışmalarıyla geçmişti. Buna göre Türkiye üyelik sürecinde giderek demokratikleşecek, AB fasıllarını tamamlayacak, Avrupa değerler sisteminin bir parçası olarak AB yönelimini sürdürecekti. Bu süreç 2000'lerin sonundan itibaren aşamalı olarak kötüye gitmiş, AB 2020 sonunda Türkiye'ye kağıt üzerinde sınırlı da olsa Doğu Akdeniz gelişmeleri yüzünden yaptırım uygular hale gelmiştir.

Brüksel'deki görüşmeler Türkiye ile bağlantılı önemli dairelerin Türkiye masası çalışan ve yöneticileriyle yapılmıştır. Bunlar arasında *European External Action Service*, Genişleme Politikasından Sorumlu Genel Müdürlük, Ticaret Genel Müdürlüğü, Avrupa Parlamentosu üyeleri ve önde gelen düşünce kuruluşlarının Türkiye uzmanları vardır. Yapılan görüşmelerde genel hatlarıyla belirtmek gerekirse Türkiye hakkındaki hava, algı, yaklaşım son derece negatiftir. Türkiye'ye yönelik olarak olumsuz bir ifadenin geçmediği tek konu 2016 tarihli "Sığınmacı Anlaşması"dır.

Burada da öne çıkan konu, "güven" olmuştur. Hükümete yönelik olarak Türkiye ile ilgili ve Türkiye üzerine çalışan herkesin uzlaştığı konu, Türkiye'nin bir güven sorunu yarattığı, bir öngörülemezlik içinde olduğudur. Resmi görevi olan AB yetkilileri bu hususu açıkça dile getirmekten çekinmemişlerdir. Türkiye ile ilgili gelişmeleri çok yakından takip eden bir emekli diplomat "Türkiye'nin Rusya'nın yörüngesine girdiğini, kaybettiği güvenin geri gelmeyeceğini" söylemiştir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler 2019-2020 arasında son derece kötü seyretmiş, 2020 sonunda AB Türkiye'ye yaptırım uygulamış ve zirve toplantısında Türkiye politikasını yeni seçilen Biden yönetimiyle eşgüdüm içinde yürüteceğini ilan etmiştir.

2021'den itibaren gerek Biden yönetiminin mesafe koyması gerek AB'nin yaptırım uygulama sürecine girmesi, içteki ekonomik zorluklarla birleşince hükümet hem Doğu Akdeniz'deki askeri gücü öne çıkaran Mavi Vatan politikasından vazgeçmiş ve sondaj gemilerini limana çekmiş, hem de başta Mısır, İsrail olmak üzere ilişkileri toparlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede Yunanistan ile "istikşafı" (*exploratory*) görüşmeler yeniden başlamış, karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Yine, Türkiye'nin dış politikasındaki bir değişim olarak BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkileri düzeltme arayışına girilmiştir ve bunlar Brüksel'de takip edilmektedir.

Türkiye'nin bu son dönem daha uyumlu görünen dış politikasının yansımaları sorulduğunda yetkili ve uzmanların istisnasız hepsi, bunun pozitif bir gelişme olduğunu ama devam edip etmeyeceği konusunda kuşku bulduğunu

belirtmişlerdir. Örneğin, Doğu Akdeniz'de *de-escalation* olarak adlandırılan gerilimi azaltma politikası olumlu karşılanmakla birlikte tek başına yeterli görülmemiştir. Bununla birlikte kısmen seçim kaygısının tetiklediği yeni bir Ege krizi Türkiye-Yunanistan ilişkilerini gerilimli bir sürece sokmuştur.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin kırılma noktası Mart 2016'da ilan edilen ve "Sığınmacı Anlaşması" olarak bilinen bildiridir. Bundan bir süre önce Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Alman Başbakanı Merkel ile medyaya sızdırılan görüşmesinde Türkiye'deki sığınmacıları Avrupa'nın ortasına göndermekten söz ettiği, hatta bunu meydanlarda açıkça dile getirdiği biliniyor. Bu yaklaşım işe yaramış ve bundan sonra Almanya'nın Türkiye'ye karşı bir tür "yatıştırma" politikası izlediği söylenmiş, Mart 2016 tarihli bildiri bundan sonra yalnızca ikili ilişkileri değil, AB'nin Türkiye'ye bakışını da belirlemiştir.

Sığınmacı anlaşması AB'yi çok rahatlatmıştır. Bütün mülakatlarda bu durum tespit edilmiştir. Türkiye'de demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusundaki gerilemeye karşı AB'nin tutumu görece daha yumuşak ve anlayışlı hale gelmiştir. Tüm görüşmelerde bu husus gündeme getirildiğinde ve söz konusu uzlaşmanın Türkiye'de demokratikleşmeyi geriletmediği, liberal kesimleri zora soktuğu söylendiğinde, bu gerçeklik kabul edilmiş, gerektiğinde yetkililer özeleştiri yapmışlardır. Ama bunun kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu, seçeneksizlikten bu yola başvurulduğunu dile getirmişlerdir.

Bu tarihten itibaren Türkiye-AB ilişkileri bir üyelik sürecinden çok, Türkiye'nin sığınmacıları kontrol ettiği, böylece AB'yi büyük bir dertten kurtardığı, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin de içeride elinin daha rahatladığı pragmatik bir çizgiye oturmuştur. AB bundan sonra "conditionality" çerçevesinde Türkiye'nin demokratik dönüşümü politikasından vazgeçmiştir. Hatta, "reverse conditionality" aşamasına geçilmiştir. Yani, koşulu AB değil, artık Türkiye koymaya başlamıştır. AB koşuluyla demokratikleşmeden, AB'nin göz yummasıyla demokratikleşme sürecinden uzaklaşma yaşanmıştır. Bundan sonra ilişkiler *transactional*, al-verci, pazarlıkçı bir zemine oturmuştur. AB, Bildiri'de yer alan Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve vize serbestisi gibi konularda herhangi bir girişimde bulunmamışken, Türkiye tarafı da bu konuda AB'yi yeterince sıkıştırmamıştır. AB bunun gerekçesi olarak Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini göstermiştir.

Türkiye'ye bu tarihten itibaren bir aday ülke gibi davranılmamakta, "üçüncü ülke" muamelesi yapılmaktadır. Avrupa Parlamentosu ise halen değerler, ilkeler üzerinden hareket etmekte, bir işbölümü içinde ama herhangi bir sonuç alma imkanı olmayan bir yaklaşımı sürdürmektedir.

Türkiye'nin Ukrayna savaşındaki tutumu olumlu görülmeyle birlikte bu süreçte yaptırımlara uymaması da not edilmiştir. Daha önemlisi, bazı yetkililer Türkiye'nin arabuluculuk/kolaylaştırıcılık girişimlerinin görüntüde olumlu olduğunu, ama kendi diplomatik çıkarı için, Ukrayna'yı dezavantajlı bir çözüme itmesinden duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. Burada dikkat çeken husus, olumlu sayılabilecek bir girişimde bile, Türkiye'nin daha tekil bir pozisyon almasından duyulan rahatsızlık ve bir yetkilinin deyişyle "her ne pahasına olursa olsun barış"ın AB'nin tercih ettiği bir durum olmamasıdır.

Mülakatların yapıldığı dönemin Ukrayna savaşının yoğunlaştığı bir zamana denk geldiğini belirtmek gerek. Bazı uzmanlar Türkiye hakkındaki algının, savaş öncesinde daha da olumsuz olduğunu, savaşla birlikte bir yumuşama görüldüğünü söylemişlerdir.

Fransa: Müttefik, Rakip, Ortak?

Fransa geçmişte bir Akdeniz ülkesi olarak Türkiye'ye yakın bir AB üyesiydi. Bu ülkede yapılan görüşmelerde ortaya çıkan tablo son derece olumsuzdur. Yalnız Fransa'da Türkiye algısının bozulmasının objektif ve subjektif nedenleri vardır ve bunlar üzerinde durmak gerekmektedir.

Bir Fransız akademisyenin de açık sözlü bir şekilde belirttiği gibi, Fransa Türkiye'nin Levant (Suriye-Lübnan) Doğu Akdeniz, Libya ve hatta Mali'de artan görünürlüğü ve etkisinden rahatsızlık duymaktadır. Buralar Fransa tarafından geleneksel nüfuz bölgesi olarak görülmektedir ve Paris Türkiye'nin Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Mali'de kendisine rakip olmasını kabullenememiştir.

Fransa, Türkiye'nin kendi geleneksel nüfuz bölgesine girdiğini düşünmektedir. Hatta, Fransız diplomatlarla yapılan görüşmede Türkiye'nin "rakip" olduğu yolundaki söylemin bu diplomatları rahatsız ettiği gözlenmiştir. Bu objektif bir durumdur ve Türkiye'yi kimin yönettiğinden kısmen bağımsızdır. Türkiye'nin mutlaka Libya'da olduğu gibi bölgesel çatışmalara taraf olması zorunlu olmamakla birlikte Doğu Akdeniz ve Ege'deki bazı politikalar başka bir hükümet tarafından da izlenebilirdi. Dolayısıyla, Türkiye ile eşitlenmek, aynı kalibrede görülmek, geleneksel Fransız algısını bozmuş görünüyor.

Subjektif olarak ise Türk savaş gemisinin Fransız savaş gemisine radar kitlemesi yapması (Fransızların deyişle *Courbet* olayı), Yunanistan ile gerilimli ilişkiler, Cumhurbaşkanı'nın Macron hakkındaki bazı ifadeleri, S-400 sorunu Fransa'nın Türkiye algısını belirleyen diğer konular olmuştur. Fransız gemisine yönelik radar kitlemesinin Fransa tarafında çok derin bir etki yarattığı, o geminin NATO misyonunu yerine getirdiği özellikle Fransız yetkili ve uzmanlar tarafından vurgulanmıştır. Bir not olarak, Fransa'da yaygın algı, diğer NATO ülkelerinin, özellikle Yunanistan ve Güney Kıbrıs dışındaki Akdeniz ülkelerinin Fransa'ya yeterince destek vermedikleri yolundadır. Fransa özellikle İtalya ile bu konuda sorun yaşamış, başka sorunların da etkisiyle karşılıklı suçlamalar olmuştur.

Macron'un "NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti" sözünü o dönemde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Trump nedeniyle söylediği belirtilmiştir. Bazı uzmanlar Fransa Dışişleri ve Savunma Bakanlığında Türkiye karşıtlığı yaygın olsa da, bu sertleşmede Macron'un özel bir yeri olduğunu belirtmişlerdir.

Fransa Türkiye'nin 2016 anlaşmasına uymasından memnun görünmekle birlikte, Türkiye ile ilgili esas belirleyici pozisyonunu göç konusu oluşturmamaktadır.

Bu ülkede güçlü bir Ermeni diasporası ve Kürt topluluğu olduğu biliniyor. Onların da Türkiye algısına olumsuz etkide bulunduğu tahmin edilebilir. Ama 2020 sonundaki Karabağ savaşı ve Türkiye'nin Azerbaycan'a destek sağlaması etkili bir siyasetçi tarafından "tehdit" olarak tanımlanmıştır. Ermenistan ile ilişkileri iyi olan Fransa'nın bu savaştan dolayı da bir rahatsızlık taşıdığı anlaşılıyor.

Bu noktada yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Fransa'da Türkiye imajı hem kamuoyu, entellektüeller, hem de siyaset katında giderek kötüleşmiştir. Türkiye, Fransa'ya sorun çıkarıcı, otoriter, İslamcı, komşularını tehdit eden, Fransa'nın nüfuz bölgesinde rahatsızlık yaratan bir ülke olarak görülmektedir. Fransa'nın uzun süredir Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olduğu bilinmektedir. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin ağızından açık bir şekilde dile de getirilmiştir.

Erdoğan, hükümetinin son dönemdeki yumuşama politikasının bir sonucu olarak Fransa/İtalya ortak üretimi SAMP/T füze sistemi alma niyetini açıklamıştır. Görüşmelerde henüz tam olarak resmiyet kazanmamış bu girişimin beklenen

etkiyi göstermediği, Türkiye hakkındaki algıyı değiştirmekte yeterli olmadığı görülmüştür.

Genel olarak belirtmek gerekirse Türkiye'nin olumsuz algısı Fransa'da her kesimde çok yerleşmiştir. Kıdemli bir uzman Türkiye'nin dış politikasında aktif olmasının sorun olarak görülmediğini, önemli olan bu aktivitenin kime yönelik olduğunun belirlenmesi olduğunu belirtmiştir. Genel algı, Türkiye'nin Fransa'ya yönelik, onun etkisini sınırlandırma çabası içinde bir ülke olduğu şeklindedir. Fransa Türkiye'yi bir müttefikten çok rakip ve hasım olarak görmektedir. Fransa için Levant bölgesi, Doğu Akdeniz ve Afrika stratejik önemde bölgelerdir. Fransa küresel siyasetteki yerini ve AB içindeki konumunu bu bölgelerdeki stratejik/ekonomik üstünlüğü üzerinden kurmaktadır. AB'nin Akdeniz politikası üzerinde de Fransa etkilidir, 2008'deki Akdeniz İçin Birlik gibi projeleri ortaya atmıştır. Dolayısıyla, Fransa bu bölgelerdeki varlığı konusunda aşırı hassasiyet göstermektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz kuvvetleri aracılığıyla gösterdiği aktivite ve Fransa ile girdiği rekabet, Fransız düşünce kuruluşu *French Institute of International Relations* (IFRI) tarafından bir rapor şeklinde yayınlanacak kadar dikkat çekmiştir (*The French Military's Perception of the Turkish Military and Turkey's Expansion in the Eastern Mediterranean*).

Fransa Türkiye'yi bölgesinde etkinliği artmış bir ülke olarak görme ve bu yeni durumu kabullenme konusunda sıkıntı yaşamıştır ve yaşamaktadır. Türkiye'nin egemen bir ülke olarak Fransa'nın bölgedeki hassasiyetlerine dikkat etmesi tabii ki gerekmemektedir. Ama Türkiye'nin hem kendi çıkarlarını bölgesinde savunup hem de bu önemli AB ülkesiyle ilişkilerini belli bir düzeyde tutması mümkündür. Türkiye tarafının da bu süreçte üzerine düşen sorumluluğu vardır. Fransa Türkiye'yi rakip olarak görme konusunda sorun yaşıyorsa, Türk hükümeti de bu rekabet algısını içeride ve dışarıda gündemde tutmaktan o kadar memnun olmuştur. Cumhurbaşkanı Macron ile karşılıklı polemikler de bunun örnekleri arasındadır. Geçmişin bölgedeki hâkim güçlerinden biriyle kendisini eşitliyor olmasının verdiği siyasal tatmin güdüsüyle bu konu fazla abartılmış, sonuçta Fransa gibi kritik bir AB üyesi Türkiye karşıtlığına itilmiştir. Gelinek noktada Fransa'nın Yunanistan ile stratejik işbirliği güçlenmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Mavi Vatan iddiası, Libya ile 2019 sonunda imzaladığı deniz yetki alanlarını sınırlandırma mutabakat muhtırası ve Libya iç savaşına dahlinin henüz Türkiye'ye iktisadi, siyasal, askeri, stratejik açıdan faydalı olduğuna dair bir işarete rastlanmadığını da belirtmek gerek.

Almanya

Almanya, Türkiye için çok önemli bir ülkedir ve bunun tersi de geçerlidir. İki ülkenin birbiri için taşıdığı önemi detaylandırmaya gerek yoktur. Örneğin, Almanya Dışişleri Bakanlığında Türkiye'nin tek başına bir masa olarak ele alınan tek ülke olduğunu söylemek yeterlidir.

Almanya'nın Türkiye konusundaki algı ve yaklaşımı, belli konularda örtüşmekle birlikte AB ve Fransa'dan farklılık taşımaktadır.

Diğer ülke ve merkezlerde dile getirilen Türkiye algısı Almanya için de geçerlidir. Almanya'da kamuoyu, medya, siyasal elit arasında Türkiye'ye bakış genelde olumsuzdur ve bu, yapılan görüşmelerde açık bir biçimde görülmüştür. Bununla birlikte, Almanya'nın Türkiye'ye ve Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına bakışı daha ince bir analizi gerektirmektedir. Yapılan görüşmelerde bunun bazı izlerini görmek mümkün olmuştur.

Bu noktada, Almanya'nın kendisini küresel sistemde en azından Ukrayna işgaline kadar nasıl konumlandığına değinmek gerekmektedir. Almanya 85 milyon nüfusuyla dünyanın en büyük üçüncü ihracatçısıdır (2009'a kadar birinci sıradaydı) ve devasa Alman ekonomik çarkının düşük maliyetle, kesintisiz bir şekilde çevrilmesi Alman ekonomi

ve siyaset elitinin vazgeçilmezdir. Bunun temelleri 1970'lerde *Ostpolitik* "Doğu'ya Açılma" siyasetine kadar gider. Bu konuda Almanya'da bir partiler üstü konsensüs bulunmaktadır. 16 yıl süren muhafazakâr CDU partisinden Merkel, iktidarı boyunca Putin ile ilişkilerini dikkatlice kurmuş, Rusya'dan ucuz kömür ve doğal gaz olarak küresel rekabette önemli bir avantaj elde etmiştir. Merkel aynı zamanda Batı kamuoylarında muhafazakar ve otoriter eğilimi görülen liderlerle de ilişkileri bozmamıştır. Bunlar arasında Macaristan'da Orban hükümetine yönelik yaptırımları hafifletmesi, Türkiye'de ise Erdoğan ile görece yakın ilişkiler geliştirmesi dikkat çekmiştir. Her ne kadar Merkel hükümeti bu yaklaşımları, otoriter rejimleri Batı sistemine yakın ve entegre bir şekilde tutarak dönüştürme imkânı olduğu beklentisiyle meşrulaştırmaya çalışsa da bunun pragmatik bir tercih olduğu ortadadır. Merkel sonrasında Ukrayna işgaliyle birlikte bu politika Almanya içinde ve dışında çok eleştirilmiştir. *The Atlantic* dergisi (21 Eylül 2021), aralarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da bulunduğu isimleri sayarak, Merkel'in otoriter liderleri tolere etmesini eleştirmiş ve "Dünya Angela Merkel'i Özlemeyecek" manşetini atmıştır.

Kıscası Almanya Rusya'dan ucuz enerji almış, savunma harcamalarını NATO standardı olan ulusal gelirin yüzde 2'sinin altında tutmuş, güvenliği ABD ve NATO'ya havale etmiş, çevresinde istikrar üreten rejimlere göz yummuş böylece bütün ağırlığını ekonomik büyümesine ve ihracatına vermiştir. Bağlantıları olan bir emekli büyükelçi, Ukrayna savaşı çıktığında Almanya'nın bir savaş durumunda yalnızca bir gün dayanacak mühimmatı olduğunu söylemiştir. Bunun anlamı Alman hükümetinin hem silah satın alma hem de depolama maliyetlerini bile hesaba kattığını göstermektedir. Yine, yansıyan bilgilere göre elindeki silah sistemlerinin önemli bir kısmı da tam kapasiteyle çalışır durumda değildir.

Türkiye'nin Almanya için yeri Rusya'dan farklı olmakla birlikte bu genel dinamik içine yerleştirilmelidir. Öncelikle Türkiye negatif etkide bulunmaması beklenen bir ülkedir. Buradan kastedilen Türkiye'nin birçok alanda olduğu gibi "oyun kurucu" değil "oyun bozucu" bir güç olarak sivrilmiş olmasıdır. Almanya açısından Türkiye'den beklenen şu olmuştur:

- 1) İçeride istikrarlı olmak,
- 2) Sığınmacıları Avrupa'dan uzak tutmak
- 3) Almanya'daki Türkler konusunda sorun çıkarmamak.

Öncelikle Almanya'nın Türkiye ile ilişkileri belli bir istikrar içinde yürümüştür. Başbakan Angela Merkel yalnızca Almanya'nın değil, ağırlığını kullanarak AB'nin de Türkiye'ye yaklaşımını belirlemiştir. Dolayısıyla, burada bir ayırım yapmak gerekmiştir. Almanya'da Türkiye'nin imajı negatif olmakla birlikte iki lider arasında oluşmuş bir "*working relationship*"ten söz edilebilir. Öyle ki, 2015 sonrasındaki bir buçuk yıl içinde Merkel uluslararası toplantılar da dahil olmak üzere Türkiye'ye beş kez gelmiştir. Özellikle 2015 Kasım seçimlerinden hemen önce yaptığı ziyaret kendi ülkesinde de Erdoğan yönetimine seçim öncesinde verdiği destek olarak görülmüş ve eleştirilmiştir.

Türkiye'ye yaklaşımda belirleyici olan sığınmacılar konusu olmuştur. 2015'te Türkiye'den Avrupa'ya geçişlerin arttığı ve birçoğunun Almanya'ya ulaştığı bir ortamda, Merkel yönetimi kabul kültürü (*willkommenskultur*) kavramı altında bunları kabul edeceğini söyleyince içeride tepki toplamıştır. Yine de Almanya'da bir milyon civarında Suriyeli vardır ve Almanya Avrupa'daki en büyük sığınmacı nüfusu barındırmaktadır. Bundan sonra politika değişikliğine giden Merkel hükümeti Suriyeli ve diğer sığınmacılar konusunu Türkiye'ye *outsourc*e etmiştir. Sığınmacı anlaşması olarak bilinen Mart 2016 bildirisinin birçok açıdan çok sorunlu olduğunu belirtmek gerek. Suriyeli ve diğer sığınmacıları Türkiye'de tutmak karşılığında, vize serbestisi ve Gümrük Birliği modernizasyonu/güncellenmesi gibi birbiriyle tamamen ilişkisiz konular pazarlık konusu yapılmıştır. Yani, Türkiye Suriyeliler AB'ye gitmesin, onun yerine Türk vatandaşları gitsin demıştır ama bu da olmamıştır.

Anlaşma AB için Suriye ve Afganistan gibi yerlerden gelen sığınmacı/göçmen akımını büyük ölçüde durdurmuştur. Bu durum başta Almanya, AB'yi çok rahatlatmıştır. Yapılan bütün görüşmelerde bu konu gündeme gelmiş, tüm yetkili ve uzmanlar bu anlaşmaya dair yöneltilen eleştiri ve sorunları kabul etmişlerdir. Bu uzlaşma zamanında Avrupa Parlamentosunda da Almanya içinde de birçok kesim tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Ama bu pazarlık ile AB Suriyeli sorunundan kurtulmuştur. Brexit, ABD ile ilişkiler, içte yükselen ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi ağır sorunlar varken bir de Ortadoğu'dan gelen sığınmacılar konusu gündeminden düşmüş, sorun Türkiye'ye havale edilmiştir. Yine, görüşmelerden alınan izlenim gerek Almanya gerekse AB'nin bu anlaşmanın bozulmasından endişe ettiği. Eğer Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler düzelecekse bile buna dokunulmaması tercih edilmektedir.

Bu uzlaşma ile hem Almanya ile ilişkilerde bir denge yakalanmış hem de AB ile ilişkiler üyelik sürecinden uzaklaşmıştır. Ama bu durum Almanya ile ilişkilerin sorunsuz gittiği anlamına da gelmemiştir. Hükümetin zaman zaman sığınmacıları Avrupa'ya göndereceği yolundaki açıklamaları tepki çekerken, Deniz Yücel olayında olduğu gibi Almanya vatandaşı gazetecinin Merkel'in ricasıyla bırakılması, FETÖ'cülerin Almanya'da alan bulması, Erdoğan'ın 2017'de Alman siyasetçiler için "Nazi" ifadesini kullanması gibi sorunlar ve iniş çıkışlar yaşanmıştır. Bütün bunlar Türkiye'nin imajına zarar vermiştir.

Almanya'daki Türkler ve Erdoğan Yönetimi

Almanya ile ilişkilerde Erdoğan hükümetinin Almanya'daki Türkiye kökenlilere yönelik yaklaşımı sorun olmuştur. Almanya çok uzun süredir vatandaşlığın kan bağıyla belirlendiği bir hukuk sistemine ve kimlik anlayışına sahipti. Yakın zamanda bu değişmiştir. Bir yetkilinin belirttiği gibi Almanya artık bir "göçmen ülkesi" haline gelmiştir. Bu dönüşümün Almanya'yı kimlikler konusunda daha kırılgan yaptığı için başka ülkelerin buna dikkat etmesi, saygı göstermesi beklenmektedir.

Görüşmelerden çıkan sonuca göre Almanya, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin Almanya'daki yaklaşımına dair üç hususta rahatsızdır:

- Hükümetin, Türkiye'deki seçimler için, Almanya'da seçim kampanyası yürütmesi, sert propaganda faaliyetlerinde bulunması, bunun Almanya'daki Türkiye kökenliler arasındaki kutuplaşmayı artırması
- Alman vatandaşı olan Türklerin Almanya'daki seçimlerde oy tercihlerine yönelik telkin ve ısrarlar. Erdoğan'ın başta Yeşiller, Türkiye ve kendisi hakkında sert eleştirilerde bulunan partilere oy vermemeleri konusunda çağrıda bulunması büyük rahatsızlık yaratmıştır. Bu içişlerine karışma olarak tepki çekmiştir.
- Erdoğan aynı zamanda İslamofobi konusunu da gündemde tutmakta, bir Alman diplomatın belirttiği gibi, Almanya'daki Müslümanların koruyucusu olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Bu tutum Almanya için ciddi sorun yaratmıştır. Yine bir yetkili, Erdoğan ile Merkel arasında yazılı olmayan ve medya ile pek paylaşılmayan bir uzlaşma göre, tarafların "megafon diplomasisi"nden kaçınacakları konusunda anlaşıklarını ama Türkiye tarafının buna uymadığından yakınmıştır.

Türkiye'nin Almanya'daki Türkleri sıkı kontrol etmeye çalışması, onları siyaseten yönlendirmesi Berlin yönetimine özgü sıkıntılardır. Alman yetkililer artan yabancı nüfus barındıran ülkede toplumsal sorunlar çıkmasından ve iç istikrarın bozulmasından endişe etmektedirler.

Almanya'da küçük ve orta ölçekli işletmeler (DIHK) ile Alman Sanayicileri Federasyonunu (BDI) temsilen yapılan

görüşmeler de Türkiye'ye dair önemli bazı veriler sunmuştur. Kuşkusuz, iş dünyası kâr unsurunu ekonomik ilişkiler, ticaret ve yatırım alanında öncelikli olarak dikkate almaktadır. Ekonomik ilişkiler aracılığıyla bir ülkeyi dönüştürme çabasının (*change through trade*) geçersiz olduğu bazı temsilciler tarafından belirtilmiştir. Bunda öyle görünüyor ki, Almanya'nın Rusya'ya ile enerji işbirliğini, ABD'nin de Çin'e yatırım yaparak küresel ekonomiye entegre ederek içte liberalleşmeyi tetiklemeye yönelik politikaların başarısız olması da rol oynamış.

Görüşülen temsilciler mutlak olmasa da günümüzde toplumların giderek yatırım vs konularda daha fazla dikkatli olduğunu, yatırım yapılan ülkelerdeki koşullar konusundaki hassasiyetin arttığını belirtmişlerdir. Bu açıdan Alman sanayicilerin "sürdürülebilirlik" konusuna daha fazla önem vermeye başladıkları görüşünü paylaşmışlardır. Yatırım yapma kriterleri arasında hukukun üstünlüğü konusunun hâlâ önem taşıdığını vurgulamışlar, bu sağlanmadığı sürece büyük yatırımların beklenmemesi gerektiğini söylemişlerdir.

Yeni Koalisyon Hükümeti ve Türkiye

Almanya bölgesel olarak Avrupa ve Doğu Avrupa coğrafyasına odaklanırken Çin ile ticaret, ABD'den güvenlik, Rusya'dan ucuz enerji, Türkiye'nin göçü önlemekteki rolü Berlin'in kurduğu düzenin parçalarıdır. Bu düzeni yeni Sosyal Demokrat, Yeşiller ve Liberal koalisyon artık tam olarak sürdüremeyecektir. Almanya güvenlik için yalnızca ABD ve NATO'ya dayanamayacaktır. Savunma harcamalarını artırmak zorunda kalmıştır. Dünyada bölgecilik artmaktadır. Çin ile ticaret sürse de gelecek belirsizdir. Rusya'ya yönelik enerji bağımlılığı şimdiden azaltılmaya başlanmıştır.

Bu denklemde Türkiye'nin rolü kaçınılmaz olarak masaya yatırılacaktır. Ukrayna savaşı dikkati Rusya faktörüne çektiği için Türkiye konusu şimdilik öncelikli değildir.

Yeni Scholz hükümeti başa geçtiğinde henüz Türkiye politikasını gözden geçiremeden 24 Şubat'ta Rusya'nın Ukrayna işgali başlamıştır. Diğer görüşmelerde olduğu gibi, son dönem Türkiye dış politikasındaki değişimin Alman dışişlerindeki görüşmelerde de "taktik" hamleler olarak görüldüğü açıkça dile getirilmiştir. Bunun bir değer kazanabilmesi için devamının gelmesi gerektiği söylenmiştir. Diğer bir deyişle, uzun süredir yerleşen imaj birkaç dış politika hamlesiyle değişmemektedir. Bunun sürekliliği önem taşımaktadır.

Yeni hükümet ideolojik olarak insan hakları, demokrasi, çevre, toplumsal cinsiyet konusunda hassastır. Bu hükümet programında insan hakları vurgulanmıştır. Bu noktada Alman ve Avrupa siyasetinin Türkiye'ye yönelik politikasındaki önemli bir hususa dikkat çekmek gerekiyor. AB içinde Türkiye'ye yönelik eleştiri getirenler genellikle Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen gruplardır. Yeşiller de bu çizgiyi sürdürmektedir ve Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedir. İnsan hakları konusuna özel önem veren bu koalisyonunun Türkiye'ye yönelik tavrı bu yüzden merakla karşılanmıştır.

Ama şimdiye kadarki uygulama bunu tam olarak yansıtmamaktadır. Ukrayna krizi Türkiye'nin coğrafi önemini tekrar hatırlatmış, bu da anlık siyaseti etkilemiştir. Normalde Alman Dışişleri Bakanı bir ülkeyi ziyaret eder, ardından Alman başbakanının ziyareti söz konusu olurken, Ukrayna krizi bu akışı bozmuştur. Başbakan Scholz hızlı bir Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir. Ama bu ziyaretin dikkat çekici bazı detayları vardır. Öncelikle Scholz küçük bir heyetle gelmiş, yapılan açıklamalarda dikkatli bir dil kullanılmış, herhangi bir anlaşma vs imzalanmamış, konu Ukrayna kriziyle sınırlı tutulmuştur. Yeni hükümet tam da NATO ve Batı içinde uyum ve birlik görüntüsünün önem kazandığı bir dönemde Türkiye'yi eleştirmek, dışlıyor görüntüsü vermek istememektedir. Bu kısmen anlaşılır bir durumdur.

Daha önce Merkel'in ziyaretlerinde görüldüğü gibi Scholz'un Türkiye ziyareti de Alman medyasında eleştirilmiştir. Bu,

Türkiye için çok rahatsız edici bir durum olmalıdır. Alman kamuoyunda Türkiye beğenilmeyen, siyaseten uzak durulması gereken, insan haklarına saygı göstermeyen, Alman siyasetçilerin ziyaret etmemesi gereken, otoriter bir ülke olarak görülmektedir.

İlişkilerde Merkel döneminden kalan bir miras vardır ve bu miras Almanya ve genel olarak AB'nin lehine işleyen bir düzendir. Halihazırda yapılmış bir uzlaşma vardır. Yeni hükümet yeni bir ilişki biçimi kurmak için girişimde bulunmak, dikkatleri tekrar sorunlu Türkiye konusuna çekmek, bunun diplomatik sonuçlarıyla uğraşmak, içte tepkiyle karşılaşmak gibi yükleri üstlenmek istemeyecektir. En azından şimdiye kadar yeni hükümet, Merkel döneminden kalan bu dengeyi korumayı tercih ettiğini göstermektedir. Yeşillerin Dışişleri'ni almasına rağmen 2016'da kurulan bu *transactionalism* değişmemiş, değer ve norm temelli bir ilişkiye geçildiğine dair bir işaret görülmemiştir. Ancak buna Ukrayna'da istikrar bir şekilde sağlandıktan sonra demokratikleşme konusunda daha yoğun eleştiriler eşlik edebilir.

Almanya'daki Türkiye algısıyla ilgili bir diğer sorun ise "Türkiye'nin Erdoğanlaşması" kavramının öne çıkmasıdır. Almanya'da Türkiye ile Erdoğan artık eş anlamlı olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, Erdoğan hükümetine atfedilen negatif anlamlar Türkiye ile eşitlenmeye başlamıştır.

Scholz hükümeti Biden yönetiminkine benzer bir tutum almaya doğru gitmektedir. Bu da minimum temas, konu bazlı işbirliği ve eskiden kalma pazarlıkların devam ettirilmesine dayanmaktadır.

Avrupa İzlenimleri Sonuç

Türkiye'nin ve iktidarın imajının her üç başkentte ve genel olarak diğer yerlerde de son derece olumsuz olduğu biliniyor. Yapılan görüşmeler bu durumu yalnızca teyit etmekle kalmamış, imajın da ötesinde ciddi bir güven bunalımının olduğunu göstermiştir. Yapılan 60'a yakın görüşmede, 2016 göçmen anlaşması dışında Türkiye'ye ve hükümete dair olumlu bir yorum yapılmamış olması dikkat çekicidir. Bu anlaşma ve Ukrayna savaşındaki arabuluculuk gibi olumlu görülen gelişmelerin içinde bile birçok olumsuz hususa değinilmiştir. Türkiye hem AB, hem Fransa hem de Almanya'nın farklı farklı hassasiyetlerine dokunmuş, her bir ülkenin rahatsız olacağı bazı girişimleri olmuştur. Türkiye'nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda, tabii ki bu çıkarları, gerektiğinde belli konularda ilişkilerin bozulmasını göze alarak savunmalıdır. Günümüzün çok boyutlu, çok konulu dünyasında AB üyelerinin kendi aralarında bile aynı düşünmedikleri, politikalarının farklılaştığı görülmektedir. Bu yüzden birçok devlet ve Türkiye de sıklıkla, sorunları kompartımantalize etmekte, anlaşamama konusunda anlaşmakta ve dondurmakta, işbirliği yapabilecekleri alanlara yönelmektedir. Türkiye bu yöntemi Rusya ve İran ile ilişkilerinde sıkça kullanmaktadır. Türkiye'nin bu yolu müttefikleriyle daha az izlediği, ilişkileri kopma noktasına kadar gerdiği görülmektedir.

Türkiye'nin AB'nin en önemli iki ülkesinin hem kamuoyu, hem entelektüel, hem medya ve bürokrasisini karşısına alması, bütün pazarlığı AB ve Almanya ile sığınmacı/göçmen göndermeme, Fransa ile Mavi Vatan iddialarından geri çekilme üzerinden kurması son derece sakıncalıdır. Bu eylemlerin de pazarlıkların da Türkiye geneline faydası yoktur. Halkın refahına, ülkenin ekonomisine ve güvenliğine olumlu katkıları olmamıştır.

Genel olarak Avrupa kamuoyları kaybedilmiştir. Türkiye karşıtı hava çok güçlenmiş, belki de tarihin en üst noktasına ulaşmıştır. Bu, hem demokrat hem de muhafazakâr çevreleri de içeren olumsuz bir havadır. Türkiye'nin otoriter, İslamcı, Ortadoğu'ya angaje, dış politikasında askeri güce dayanan bir ülke olduğu görüntüsü Türkiye'ye yönelik olumsuz klişeleri beslemiştir. Türkiye'nin 200 yıllık Batı yöneliminde büyük bir geri gidiş algısı olmuştur. Avrupa'yı Batı yönelimli Türkiye fikrinden uzaklaştırmış, bir sığınmacı deposu olarak görünmesine yol açmıştır.

Türkiye'nin AB İçin Sunduğu Bazı İmkanlar

Türkiye'ye yönelik bu genel olumsuz tabloya ve negatif algıya rağmen şu anki iktidar yapısının AB için sunduğu bazı olumlu özellikler vardır. Bunların da ortaya konması gerekmektedir:

- Erdoğan hükümetinin yönetim tarzı, son aşamada Ortadoğu gibi istikrarsız bir coğrafyada istikrar sağlamaktadır. Ne var ki, bu istikrarın hukukun üstünlüğü, kurumların, yatırım ortamının erozyona uğraması pahasına gerçekleştiğini eklemek gerek.
- Erdoğan hükümeti bazı sorunlar çıkarsa da en son noktada müzakere edilebilir bir aktör olarak görülmektedir. Erdoğan yönetiminin öngörülemezliği, esnekliği bazen olumlu bir niteliğe dönüşebilmektedir. Hükümet aynı zamanda dış politikadaki alışveriş ilişkisi modelini kendi seçmeninden büyük bir itiraz gelmeden, muhalefeti de dikkate almadan uygulayabilmektedir. Bunun muhatapları açısından tercih edilir yönleri vardır.
- Başta Almanya ama genel olarak AB açısından 2016 uzlaşısının çok kritik bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu uzlaşma bir oyun kurucu niteliğe dönüşmüş, ilişkilerin ana dinamiğini belirleyen bir pazarlık olmuştur. Bu durum AB açısından Türkiye'yi üyelik sürecine sokmamak için filili ek argümanlar kazandırmaktadır.
- Daha az gündeme gelmekle birlikte, Erdoğan hükümetinin AB üyeliğini zorlamaması da AB açısından rahatlatıcı bir yere sahip olmuştur. Bilindiği gibi birçok AB ülkesinde Türkiye'nin üyeliğine kamuoyları karşı çıkmaktadır. Fransa, Avusturya, Hollanda, Almanya gibi ülkeler bu konuda başı çekmektedir. Dolayısıyla, üyelik konusunda ısrarcı olmayan bir hükümet, AB ve üye ülkeler nezdinde daha az sorun çıkaran hükümet olmaktadır. Görüşmeler sırasında "Türkiye'de demokratik ve yüzü Batı'ya dönük, AB üyeliği için ısrarcı olan bir hükümet mi, yoksa otoriter ama AB üyeliğini istemeyen bir hükümeti mi tercih edersiniz, bu bir ikilem midir?" sorusuna, Türkiye uzmanlarının birçoğu sessiz kalıp geçiştirme yolu izlerken, resmi yetkililer demokratik bir Türkiye'yi tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

Genel sonuçlar

Türkiye'nin imajı Atlantik'in iki yakasında da sorunludur. Bu olumsuz imaj bir yanlış algılama sorunu olma boyutunu aşmıştır. Geçmişte sık tekrar edilen, "kendimizi anlatamıyoruz" söyleminin artık bir geçerliliği yoktur. Türkiye'ye dair her gelişme anında çok sayıda kanaldan dünyaya yayılmakta, öğrenilmektedir.

En önemli sorunlardan biri hükümete duyulan rahatsızlığın genel bir olumsuz Türkiye algısına dönüşmüş olmasıdır. Bunda uzun yıllar devam eden hükümetin ve onun liderinin kendisini Türkiye ile özdeş kılması da rol oynamıştır.

Her bir merkezin Türkiye algısının neden ve sonuçları kendi politika ve çıkarlarına göre değişmektedir.

ABD'deki Türkiye algısını belirleyen etkenler Avrupa'dan çok farklıdır. ABD Türkiye'yi bölgesel sorunlarda işbirliği yapabileceği, güvenilir, öngörülebilir bir ortak olarak görmek istemektedir. Buradaki durum sorunludur.

Türkiye Batı sisteminin bir parçası, yakın bir müttefik, bir ortak olarak değil, sorun çıkaran, güvenilmez, öngörülemez bir ülke görüntüsü vermektedir.

Ukrayna savaşıyla birlikte Türkiye'ye diplomatik ve askeri olarak yaklaşımda bir yumuşama olmuştur. Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri, Antalya Diplomasi Forumuna geniş katılım bunun göstergeleridir. Ama burada Batılı ülkelerin hükümete puan kazandıracak bir yaklaşımda bulunmaktan kaçınıyor olmaları dikkat çekicidir.

Biden hükümeti ile Erdoğan hükümeti arasındaki temas çok sınırlı düzeydedir. Bu durum gerektiğinde Türkiye ile işbirliği yapmayı engellemektedir ama aradaki mesafe hiç kapanmamıştır ve Ukrayna savaşı gibi çok önemli bir gelişme bile bunu tam olarak değiştirmemiştir.

Kaldı ki Ukrayna savaşıyla başlayan bu ılımlı hava NATO'da İsveç ve Finlandiya'nın üyeliğine karşı veto kartının kullanılmasıyla dağılmaya başlamıştır. Görüşülen çeşitli uzmanlar Rusya ile yakınlık konusunu gündeme getirmişlerdir.

Görüşmeler sırasında bazı kamu görevlilerinin ve diplomatların eleştirilerini net bir biçimde dile getirdikleri, çok açık konuştukları görülmüştür. Özellikle diplomatların alışlageldik klişe, protokol içeren ifadelerden uzak bir şekilde Türkiye'ye yönelik sert eleştirilerde bulunuyor olmaları şaşırtıcıdır. Görüşülen toplam 60 civarındaki uzman, kamu görevlisi, uluslararası görevli ve diplomatın Türkiye hakkında en sık kullandığı ifadeler güvenilmezlik, öngörülmezlik ve belirsizliktir.

Batı dünyası anlaşıldığı kadarıyla önümüzdeki seçimlere dek Türkiye ve hükümete yönelik olarak bekleme politikasına geçmiştir.

Sonuçta Batı dünyası iktidarda kim olursa onunla çalışmak durumundadır, Reelpolitik bunu dikte etmektedir. Bu diğer ülkeler için de geçerlidir. 2010'lara gelindiğinde Batı sistemi içinde sayılan çok sayıda ülke dış politikalarını çeşitlendirmiş, kendilerine bir özerklik alanı yaratabilmişlerdir. Mısır, Katar, BAE, Suudi Arabistan, Pakistan, Filipinler, Brezilya, Meksika eski dönemlerden farklı olarak dış politikalarını çeşitlendirmeye gitmişlerdir. Türkiye de bu trendin bir parçası olmuştur ve bu olumlu bir gelişmedir. Bu süreçte Türkiye'nin Batı ile ayrıştığı yerlerin tartışmaya açık olduğu, S-400 gibi kısa ya da uzun vadede fayda sağlamayacak alanlardaki sürtüşmeler yüzünden ilişkilerin gereksiz yere gerildiği durumlar mevcuttur. Diğer bir deyişle, birçok durumda dış politikadaki özerklik tartışmalı hamleler için kullanılmıştır.

“İstikrarı demokrasiye tercih etmek” Batı sistemi için tanıdık ve alışıldık bir uygulamadır.

Hükümet, Batı ile ilişkileri alışveriş modeline dayandırmıştır. Örneğin sığınmacı göndermeme, Doğu Akdeniz’de sorun çıkarmama, Almanya’daki Türklere fazla angaje olmama, AB üyeliğini zorlamama gibi unsurlar ilişkilerin ana eksenini belirlemiştir. Hükümet zaman içinde batı sisteminin kırılma noktalarını, hassasiyetlerini gördüğü için bunu kullanmayı öğrenmiş, bu siyasetten iç kamuoyuna mesaj vermek için yararlanmıştır. Türkiye’nin Batı’daki imajının bozulmasına neden olan etkenlerin başında bu siyaset anlayışı gelmektedir. Bu durum Türkiye’yi Batı sistemi için bazen bir rakip, bazen bir tampon, bazen üçüncü bir ortak haline getirmiştir. AB Türkiye’yi ortak olmaktan çok rakip statüsünde, ABD ise ortak olmaktan çok bazı konularda kağıt üstünde bir müttefik statüsünde görmeye başlamıştır.

